

När Japan kom till Värmland Japonism hos Rackstadkonstnärerna 1880–1920

17 februari – 3 juni 2018

Med betoning på ornamentik, natur och vardagsmotiv hade japansk estetik stort inflytande över smak och stil i Europa och USA vid förra sekelskiftet. Linjespelet var svepande, oregelbundet och dekorerna fyllda av blommor, drakar och insekter. När Japan år 1854 åter öppnade gränserna för omvärlden fick konst och hantverk en viktig roll för att sprida kännedom om landet. Utställningar och konstitidskrifter spred bilder av träsnitt och hantverk, vilket inspirerade en hel värld. Det brinnande intresset i väst för japansk estetik vid decennierna kring år 1900 kallas *japonism* och syns inom konst, formgivning och populärkultur. Japan och Sverige slöt ett handelsavtal år 1868 och kontakterna intensifierades under 1890-talet.

Den här utställningen berättar om de japanska influenserna i det svenska sekelskiftets konstliv, med fokus på Rackstadgruppen. Konstnärskolonin i Värmland hade en höjdpunkt kring år 1900. Konstnärer och hantverkare arbetade gränsöverskridande mellan olika konstarter och korsade influenser från svensk, europeisk och japansk konst. Målningar, träsnitt, keramik, textil och metallarbeten av konstnärer som Gustaf och Maja Fjæstad, Hilma Persson-Hjelm, Bror Lindh med flera, ställs ut här tillsammans med japanska konstföremål. Motivval, perspektiv, tekniker och material vittnar om hur mycket av den svenska nationalromantikens estetik som kommer från Japan.

Utställningen är producerad av Värmlands museum, men visas på Thielska Galleriet i bearbetad version och bidrar till firandet av 150 år av diplomatiska relationer mellan Japan och Sverige under 2018.

Tack för stöd från Märta Christina och Magnus Vahlquists stiftelse samt The Scandinavia-Japan Sasakawa Foundation.

Rum 1 Japonism i Sverige. Konstnärer och samlare

De svenska konstnärerna mötte först den japanska bild- och formvärlden i Paris och många tog starka intryck. "...såsom artist är Japan mitt fosterland." skrev Carl Larsson år 1919 och inflytande kan även spåras hos Bruno Liljefors och Julia Beck, bland många andra. Tre av träsnitten här inne har tillhört Gustaf och Maja Fjæstad och fanns i deras hem i Värmland. Konstmecenen Ernest Thiel ägde fyra träsnitt som nyligen har

återupptäckts i museets magasin och visas nu i denna sal. Övriga träsnitt har tillhört en samlare i Värmland med särskilt intresse för grafiska blad.

När de första japanska föremålen kom till Europa under 1860-talet användes parasoller, solfjädrar och kimonos flitigt som rekvisita i målade porträtt. Under 1890-talet fördjupades inflytandet inom måleri, bokkonst och konsthantverk. De japanska träsnitten fick en särskild roll. *Ukiyo-e* heter de tryckta bladen, vilket på japanska betyder "bilder från den flytande världen". Särskilt kända är bilderna från den nöjesvärld som fanns i staden Edo (Tokyo) med motiv som teaterföreställningar, kurtisaner, sumobrottare och geishor, men även vardagsbilder och landskap var vanliga. Underliggande finns den buddhistiska melankoliska synen på livets förgänglighet. *Ukiyo-e* blomstrade under slutet av 1700-talet och de främsta konstnärerna var Ando Hiroshige, Katsushika Hokusai, Torii Kiyonaga och Kitagawa Utamaro.

Japanskt hantverk blev populära samlarföremål under den här perioden. *Netsuke* är miniatyrskulpturer, charmfullt utformade bältesknappar. *Inro* är en bärbar dosa, en accessoar till mansdräkten för exempelvis tobak, men också en stilig modedetalj. *Tsuba*, parerplåtar till samurajsvärd, är också som bärbara konstverk med blommor, drakar och havsmotiv. Flera av föremålen i montern köptes in i Japan av svenska samlare kring sekelskiftet 1900, såsom upptäcktsresanden Didrik Bildt och författaren och långresenären Elsbeth Funch.

Japansk konst uppfattades som ett banbrytande alternativ till den västerländska traditionella skönhetsuppfattningen. De flesta reste aldrig till Japan och många hade en exotisk och romantisk syn på landet. Men den japanska estetiken inspirerade konstnärer till att utveckla en radikal bilduppfattning som förändrade den västerländska konstens utveckling i grunden.

Rum 2

Blomstrande träsnitt. Maja Fjæstads konstbilder

Förnyelsen av det europeiska träsnittets utveckling kom till stor del från Japans färgträsnitt. De gav upphov till färgtryckskonsten, vilket skapade nya tekniska förutsättningar och bidrog även till uppskattningen av träsnittet som en självständig konstform.

Maja Fjæstad var utbildad inom textilkonst och började arbeta med träsnitt under 1910-talet. Hon ville skapa prisvärd kvalitetskonst som många kunde ha råd att köpa och produktionen blev en försörjning för familjen. Maja inspirerades av japanska träsnitt och kinesiska akvareller, som hon och maken Gustaf hade sett på Allmänna Konst- och Industriutställningen i Stockholm 1897. De hade även skaffat några japanska träsnitt i original, som visas här i rummet intill.

Det finns över 170 motiv av Maja varav de tidiga bladen med palmer och orkidéer tillhör de allra vackraste. Serierna trycktes i begränsade upplagor och är oftast numrerade. De som hon själv har tryckt är också signerade med hennes namn. Träsnitten trycktes helst på "japanpapper", *washi*, ett tunt och slitstarkt handgjort papper tillverkat i Japan. Konsttryckens plana ytor, klara färger och slingande former påminner om japanska blad, men även den innerliga och nästan meditativa känslan inför naturens skapelse.

Rum 3

Vänskap, landskap och kreativitet. Rackstadkonstnärerna

Runt sjön Racken i Värmland uppstod en konstnärskoloni, där konst och liv förenades med estetiska och sociala ideal. Vänskapen mellan människorna, vardagslivet och omgivningarna bidrog till den kreativa miljön.

Skulptören Christian Eriksson var född i Värmland och tillbringade somrarna i trakten kring Arvika tillsammans med hustrun Jeanne Tramcourt. De bjöd in Gustaf och Maja Fjæstad som blev förtjusta och slog sig ner där 1898. Under de följande åren kom konstnären Björn Ahlgrensson med hustrun Elsa samt Fritz Lindström med familj. Andra konstnärer såsom Bror Lindh anslöt sig och mellan 1909 och 1920 var aktiviteten som mest intensiv. Under somrarna kom gäster som Ellen Key och Richard Bergh på besök tillsammans med skådespelare och författare.

Det var inte ovanligt att konstnärer sökte sig bort från storstäderna vid denna tid, drivna av föreställningar om ett mer autentiskt liv och ett orört landskap som kunde omvandlas till konst. Konstnärerna i Rackstad uttalade aldrig någon kollektiv konstnärlig målsättning. Men de stöttade varandra och ställde ut tillsammans vid ett par tillfällen. Konstverken har också delvis gemensamma drag, såsom landskapsmåleri med dekorativa effekter och interiörer i varma färger.

Fjæstad förde med sig kunskap om den japanska konsten som han fått från Carl Larsson och Bruno Liljefors, som varit hans lärare. Inflytandet syns i asymmetriska kompositioner och betoningen av bildens yta – landskapen tycks ofta sakna djup. Bror Lindhs målningar med blommande körsbärsträd och en prunkande nyponbuske kombinerar det nordiska och det asiatiska på ett helt eget vis.

Rum 4

Vardagens konstnärliga form. Konst och hantverk i Rackstad

Att inte göra skillnad mellan konst och hantverk uppfattades som typiskt för japansk konst, även vardagliga ting skulle ha konstnärlig form. Idéerna kombinerades med ett socialt tänkande om att skapa en vackrare vardag för alla. Japansk estetik var en viktig komponent av den stil som i Sverige kom att kallas *Jugend* – ungdom. Maja Fjæstad arbetade med textil, måleri och träsnitt. Gustaf målade i olja parallellt med att han formgav möbler och textilier medan Bror Sahlström växlade mellan smide och skulptur.

Bröderna Erikssons möbilverkstad var en viktig samlingspunkt. Konstnärliga principer integrerades i möbeltillverkningen tack vare skulptören Christian Eriksson, som var en av bröderna. Arkitekten Carl Westman ritade möbler som utfördes där, såsom det stora skåp och den smäckra stol som finns i detta rum. Konstsmeden "Petter på Myra" samarbetade med snickeriet och gjorde beslag till alla möbler, vilket bidrog till deras unika karaktär. I smedjan utbildades både "Koppar-Lisa" och Olga Lanner.

Fjæstads Väveri i Arvika startades av Maja och Gustaf år 1901. De fick beställningar på bildvävar, mattor och textilier, inte minst för Thielska Galleriet. Många väverskor anställdes, däribland Amalia och Anna Fjæstad, Gustafs systrar. Gustaf ritade förlagorna, Maja var produktionsledare och fastrarna vävde. Keramikern Hilma Persson-Hjelm ägde

en japansk mönsterbok med familjesigill, *kamon*. Ginkgobladd, blommor och trollsländor därifrån återkommer i hennes produktion. Keramikern Riborg Böving experimenterade med glasyrer och dekorativa mönster.

De japanska influenserna syns i det gränsöverskridande sättet att arbeta i olika material men även i formgivning av bruksföremål med växter, moln, insekter och rinnande glasyr som levande dekorer.

Rum 5

Helhetens konst. Form och ande hos Gustaf Fjæstad

Gustaf Fjæstad har kallats "Rimfrostens mästare" och är mest känd för sina vintermotiv med snödrivor, pudertäckta granar och isiga sjöar. Perspektiven är ofta svindlande, med branta blickar ner i en porlande bäck eller rakt in i ett busksnår. Med sin första kamera från 1903 fotograferade konstnären till synes "tomma" motiv: ogräs, snötäcken, is, stenar, vatten och grenar. Han var ute efter närbilden, att få syn på materiens rörelser och strukturer.

Intrycken från värmländska skogar omvandlade Gustaf Fjæstad till målningar, men också till textilier och möbler som förflyttade naturen rakt in i sekelskiftets mest eleganta salonger. Stabbestolarna är en blandning av fornnordisk tradition, jugend och japansk stil. Formen utgår ifrån en urholkad rotstubbe, dekoren har ett stiliserat formspråk hämtat från naturen. Fler möbler finns att se en trappa upp i museet, särskilt den 8,5 meter långa, platsspecifika soffan.

Konsten hade också en djupare mening. Gustaf, Maja, Amalia och Anna Fjæstad var intresserade av livsfilosofi och andlighet och var aktiva inom den teosofiska rörelsen under många år. Teosofi låg i tiden som en alternativ filosofisk rörelse utanför den kristna kyrkan, med kopplingar till många religioner och läror, särskilt österländska. En viktig tanke är att det finns förbindelser mellan universums makrokosmos och det mikrokosmiska i människans inre och i naturens minsta beståndsdelar. De organiska mönster som fyller textilier, målningar och träsnitt kan tolkas som en försmak av den andliga och "vibrerande" kraft som finns bortom den dekorativa ytan.

Monter skylt 1

Japansk estetik

Text: Elisabet Yanigasawa, Värmlands museum

Träsnitten *ukiyo-e* med dess motiv är bara en av flera parallella stilar i japansk konst. Bladen förmedlade nya sätt att se på konst. Några kännetecknande drag för den japanska estetiken:

1. Tvådimensionalitet och platthet

Bilden har inget perspektivdjup som i ett klassiskt västerländskt centralperspektiv. Bilden är tvådimensionell, har parallella perspektiv och är stiliserad. Ytan mellan bakgrund och förgrund komponeras med konturlinjer och färger som läggs i fält.

2. Asymmetri

Bilden komponeras asymmetriskt, likformighet anses inte spännande och alltför överskådligt. En komposition utan symmetri kan fånga en levande spänning mellan form och tomrum, positiv och negativ rymd. Asymmetrin blir något oväntat och betraktarens tanke utmanas.

3. Tomrum

Mot tomrummet ställs formen eller linjen som träder fram mot bakgrunden – den synliggörs när den framträder ur tomrummet. Balansen i en bild skapas i relationen mellan tomrum och form. Att hitta denna balans är konsten att komponera en bild.

4. Enkelhet och stilisering

I japansk konst stiliseras naturen, den avbildas inte realistiskt. Likt kalligrafins subtila linjespel uttrycks kraften i konturen, samtidigt som linjer i olika riktningar skapar rörelse i bilden. Med tryck och riktning kan en enda enkel linje uttrycka olika grader av dynamik.

5. Naturens gåtfullhet – en helhet i små delar

I Japan ses naturen som en mångfald av olika levande krafter och energier, snarare än som former eller en rådande ordning. Man ser naturens gåtfullhet manifesterad där mikrokosmos och makrokosmos står i relation till varandra. Små detaljer ges lika stor uppmärksamhet som större, allt är relaterat i en helhet.

6. Sinnesförmimlelsernas erfarenheter

Färger, nyanser, texturer, former och materiella egenskaper ger materien dess specifika karaktär. Att observera sinnesförmimlelser som sådana handlar om att uppleva olika stämningar och atmosfärer. Omsorgen om detaljer utvecklar förståelsen för världen.

Monter skylt 2

Japanska konstnärer med inflytande

Ando Utagawa Hiroshige (1797–1858) är känd för sina landskapsskildringar, främst *Tokaidos femtiotre stationer*. Det strilande regnet mot de stiliserade skogskonturerna skapar en atmosfär av oväder i bilden. Kompositionen med diagonala riktningar ger en känsla av strävan. Vincent van Gogh avbildade japanska träsnitt, bl. a. Hiroshiges *Plommonträdgården i Kameido*.

Kitagawa Utamaro (1753–1806) gjorde stora diptyker och triptyker med kvinnobilder och porträtt med individuella drag. Bilderna var stilistiskt komponerade med konturer, platta färgfält och former av draperade kimonos i olika mönster mot balanserade tomrum i bakgrunden. Henri de Toulouse-Lautrec lät sig inspireras av de japanska träsnitten i komposition och med linjeföring.

Katasushka Hokusai (1760 - 1849) är en av de mest kända konstnärerna inom ukiyo-e. Träsnittet *Under vågen utanför Kanagawa* anses vara det mest ikoniska av alla japanska konstverk. Det ingår i serien *36 vyer av berget Fuji*. Hokusai började teckna redan som sexåring. Han återgav sina egna iakttagelser av verkligheten utan att följa en traditionell stil. *Hokusai Manga*, hans stiliserade humorteckningar, ligger som grund för

dagens mangaserier. Den franske målaren Claude Monet var starkt influerad av Hokusai och ägde många träsnitt. Kompositören Claude Debussy valde Hokusais våg till omslaget för noterna till musikstycket *La Mer* 1905.

Monterskylt 3

Japansk läsning

Intresset för Japan syntes inte bara i konsten, utan även inom litteratur och bokkonst. Den irländske författaren Lafcadio Hearn (1850–1904) bosatte sig i Japan under 1890-talet. Hans böcker om landets folketro och kultur uppfattades som djärva och okonventionella när de spreds i Europa. Böckerna lästes även här på Thielska Galleriet; *Exotica* här i montern har tillhört Signe Thiel.

Tidskriften *Ord & Bild* var fylld av illustrationer och dekorativa vinjetter. Ernest Thiel bidrog till publikationens grundande och hade alla volymer i bokhyllan. Här rapporterades om japansk konst och influenser syns både i innehåll och formgivning.

När utställningen *Japansk konst och konstindustri* visades i Konstakademiens lokaler år 1911 hoppades recensenten från *Ord & Bild* att det lokala konstlivet skulle låta sig inspireras: "Konstnärer och konsthandverkare i vårt land hafva här ett ypperligt tillfälle att rikta sin erfarenhet, genom studium af en rik samling af denna berömda japanska konst, där tradition och en till det otroliga uppdrifven handverksskicklighet spela en sådan utomordentligt stor roll." Utställningskatalogens formgivning är elegant och kan också tyckas inspirerad av japansk estetik.